

EUSKALTZAINDIKO EXONOMASTIKA AZPIBATZORDEAREN PROPOSAMENAK: HISTORIA ETA IRIZPIDE NAGUSIAK

Xabier Mendiguren Bereziartu

Duela zenbait hilabete Bilbon hasi eta ondoren Iruñean, Gasteizen, berriz Bilbon egindako lanekin jarraitu, eta orain Miarritze honetan egi-ten ari garen jardunaldiarekin ematen dio bukaera Euskaltzaindiak eus- kara batzeko orain 25 urte Arantzazun egin zen lehen bilera haiek ospa- tuz, orduan bezalako adore eta saiamenaz euskararen finkatze- eta bateratze-egintzari, harik eta udako etenaldiaren ondoren datorren urrian Leioan egingo den biltzarre nagusian, urte honetako azken saio nagusia egin arte.

Milaka ordu eta orrialde idatzi, ehundaka bilera egin eta garrantziz-ko urrats batzuk gehiago eman dira hiltziko dugun euskara batze eta finkatzearen bidetik. Onomastika batzordearen baitako Exonomastika azpibatzerdean lanean ari izan garenok, hamar izen-zerrenda landu di- tugu bi urteko epean eta horietxek zuen aurrean aurkeztu eta geure iriz- pideak azaltzea du helburu, dakizuenez, gaurko jardunaldi honek. Beraz, horretarako Exonomastikaz zenbait gogoeta egitetik hasiko naiz, ondo- ren mendez mende exonomastikari dagokionez euskararen baitan nabar- mendu diren joerak gain-gainetik aipatuko ditut, XX. mendekoak eta be- reziki azken hamarkadetako joerak azpimarratuz; gero Euskaltzaindiak onomastika-alorrean orain arte egindako urratsen berri emango dut, be- rorren baitan Exonomastika azpibatzerdearen sorrera eta lanak aipatuz, eta amaitzeko bertan nagusi izan diren irizpideak azalduko dizkizuet. Berehala, eta egitarauan datorrenez, nire beste azpibatzerdekideek ze- rrenda bakoitzaren berri zehatza eskainiko dizuete arratsalde osoan ze- har.

1. EXONOMASTIKARI BURUZKO ZENBAT OHAR ETA GOGOETA

a) Izen berezien ikerketari *onomastika* deitzen zaiolarik, ikergai horren baitan azpimultzoa eratzen duten izen berezi atzeritarren iker- ketari *exonomastika* esan ohi zaio. Nabaria denez, izen bereziek alor za-

bala eratzen dute eta berorien baitan bederatzi bat sail bereizi beharra dago gutxienez:

1. Pertsona-izenak: *Joanes, Maria*.
2. Pertsona gisako izenak: "*Pintto*" txakurra.
3. Pertsonifikatu gabeko objektuei emandako izen nabariak: *Kaaba*.
4. Leku-izenak: *Erroma*.
5. Izen berezi/arruntak: *magiar, Ford, xiitak*.
6. Arte-obren tituluak, ipuinen izenburuak: *Mona Lisa*.
7. Marka-izenak: *Vaseline*.
8. Gertakari historikoen izenak: *Ehun Urteko Gerratea, Errenazimendua*.
9. Pertsonifikatu gabeko kontzeptu eta abstrakzioak: *komunismoa, castrismoa* (1).

Sail horietako batzuk gaur esku artean daukagun lanaren baitan sartzen dira, beste batzuk itzulpenarenean batipat, eta hirugarren batzuk, aldiz, bere horretan hartzen direlarik, hitz berriak eratortzerakoan sortzen dute zenbait zalantza eta arazo: *nailonezko/nylonezko, cartesiar/kartesiar...*). Dena den, euskararen baitan oraindik bide luze samarra egin beharrean gaude sail guztiei eta bakoitzari dagokion erantzuna eman arte.

Zenbaitetan ez dago oso garbi izen berezi (name) eta arrunt edo apelatiboen (common noun) arteko muga. Izen bereziek berba-kategoria apartekoa eratzen dute eta analisi-maila desberdinetan ezaugarri idiosinkratikoak izaten dituzte; gainera, semantikoki erabat edo neurri handi batean opakuak diren heinean, ez dira hizkuntza naturalaren gramatikan osoki sartzen ere. Bestalde, sinbolo berezi gertatzen dira zenbaitetan hizkuntza naturalen barruan, kultura eta etnolinguistikazko balioen eroale gisa.

Ikuspuntu fonetiko-fonologikotik izaten duten bilakaeraren ondorioz, hizkuntza bakoitzak fonema arrotzak irenstera jo ohi du, nahiz eta sarritan, denbora aski luzean, bi sistema fonologiko desberdin bizikide gertatzen diren. Ortografiari dagokionez, sorburu-hizkuntzetako grafia ia osoki onartzen da hasieran, eta gerora piskanaka moldatuz joan ohi da hizkuntza bakoitzaren tradizio eta arau orokorren ildotik. Jakina, horre-

(1) "Name" in *Encyclopaedia Britannica*, 15.º ed., USA, 1988.

tan zeresan handia dute hizkuntza desberdinetako sistema fonetiko-fonologikoen eta alfabetoen izaerak, baita horien hurbil-urruntasunak ere.

Hizkuntza batzuetan, berriz, izen berezi eta arruntaren arteko bereizketa bitarteko formalen bidez egin ohi da, hots, lehenak idaztean hitzaren hasieran letra larria erabiliz. Hori gertatzen da alfabeto latindar, greko, ziriliko, armeniar eta georgiarrean, esate baterako. Baina alemanez, aitzitik, letra larria erabiltzen da izen bereziekin ez ezik, baita arruntekin ere. Azkenik, artikulua erabilerak ere lagun dezake bereizten, zenbait hizkuntzatan hori ezinezkoa bada ere.

Gainerakoan, izen berezi eta arruntaren arteko bereizketa eskuarki arazorik gabe egiten da: izen bereziak banakakoen aipamenak egiteko erabiltzen dira eta eta arrunt edo apelatiboak, berriz, klase bateko kide guztiak aipatzeko, adibidez, *ibaia*, *mendia*, *gizona*, *neska*, *autoa*, *mahaia*... Halere, badira muga-arazoak eta esate baterako, nazio bat banakako izakitzat har daiteke: *amerikarrak*, *frantsesak*, *errusiarrak* (horregatik idazten bide dira ingelesez letra larritz), “soldaduak”, “marinelak”, “bulegariak” eta abar apelatibo edo arrunt-tzat jotzen diren bitartean.

Bestalde, zaila da “baptista”, “mormoi” edo “ebanjeliko” bezalako estatua erabakitzen. Era berean, Henry Ford-ek sorturiko auto guztiak Ford izena badute eta Ford-a banako gisa erosgarria bada, “Ford” hori izen berezia ote da? Estatus horretatik hurbil dago edozein modutara ere. Halere, eguneroko erabileran izen arrunt bezala hautematen ditugu beste zenbait produkturen markak bezala: *dodotak*, *aspirinak*, *kasa*, *coca-cola*, e. a.

“Eliza Katoliko Erromatarra” edo “Hezkuntza Saila” (estatu jakin batekoa) egoera zalantzakorrean daude eta horregatik izaten dira ezbaiak letra larritz idatzi ala ez erabakitzerakoan. Zalantza horien historia luzea da eta izen berezi eta arruntak *onoma* hitzaz adierazten zituztelarik, *onoma* kyrion erabiltzen zuten izen berezi edo propioa adierazi nahi zute-nean.

Izen berezien (*names*) kategoriei bagagozkie, beroriek ikertzen dituen zientzia *onomastika* da, *onomatologia* hitza zaharkiturik gelditu delarik. Gaia guztiz zabala da eta ezinbestekoa gertatzen zaio ikertzaileari sailak antolatzea, hizkuntza, geografia, historiaren, edo izenek duten izaeraren arabera (*antroponimoak/ antroponomastika* eta *toponimoak/toponomastika*). Halere, erabileraxoagoan, *onomastika* pertsona-izenetarako uzten da, eta *toponimia*, aldiz, leku-izenetarako.

Azken hitz hau zentzu zabalean toki, eraikin, bide, herrialde, mendi, ibai, laku, ozeano, izar eta abar bezalakoak hartzeraino iristen da; aldiz, zentzu hertsian, hiri, herri, herriska eta auzategiak aipatzeko soilik.

Toponimiaren bigarren adiera horretan, jendeztatu gabeko lekuak aipatzen dituenean *mikrotoponimia* izena hartzen du. Kale, bide eta antzekoen ikerketari *hodonimia* deitzen zaio, ur-multzoen ikerketari *hidronimia*, mendien ikerketari *oronimia*. Eskuarki ez da beste izenik erabiltzen, errege-izenak aipatzeko baliarazi ohi den *krematonimia* kenduz gero.

Halere, sarritan izen-kategoria desberdinak batera ikertu behar izaten dira, iragaitzak eta lerraketak gertatzen baitira *eponimoak* sortuz, adibidez, pertsona izenak leku-izen (Washington), eta izen mitologikoak planeta-izen (*Venus*) bihurtzen direlarik.

Exonimo/Exonomastika izenei dagokienez, badirudi beti ez direla oso zentzu zehatz eta bakarrean erabiltzen. *Adibidez, Collins English Dictionary*-k honela dio: "Exonym: a name given to a place by foreigners. *Londres is an exonym of London*" (2). Badirudi, taxonomia egoki batean *exonimoari endonimoa* legokiokeela (London → Londres, Donostia → San Sebastian), baina izen nagusi tradiziodun edo sarri erabiliekin bakarrik gertatzen da hori eta ez beti.

Erabilera zabalagoan, berriz, hizkuntza baten eremutik kanpora dauden izen berezien (izen atzerritarren) izendapena hartuko luke bere baitan, horretan denbora eta espazioa mugatzearen arazo gordinak sortzen direlarik.

Bestalde, nahiz eta jatorri arrotzekoak izan, mendez mende hizkuntzak erabili dituen zenbait antroponimo exonimotzat, hots, izen arrotz eta atzerritartzat hartzeak ere arazo nabarmenak ditu, zeren horrek mailaguen irenspenaren gaira baikaramatza eta edozein hizkuntzatan aurkitzen diren mailegu zahar eta berrien estatusaren auziaren aurrez aurre jartzen gaitu.

Oro har, badirudi planteaketa deduktibo-arauemaileak baino induktibo-deskribatzaileak fruitukorrangoak izan daitezkeela kasu honetan, zeren lehen bidetik abiatuz gero sarritan auzi nahasi eta korapilotsuak bezain emankortasun gutxikoak sortzen baitira.

Elhuyar kultur elkarteak, gai honetaz euskaraz egin den inoizko lanik zabal eta sistematikoena burutzean, *atzerriko leku-izen* (3) eta *atzerriko pertsona-izenak* (4) esamoldeak erabili ditu, lehen izendapenaren barruan, munduko geografi, estatu- eta hiriburu-izen eta gentilizioak sartuz, eta bigarreanean barruan, munduko pertsona, giza multzo (familia, dinas-

(2) "Exonym" in *Collins English Dictionary*, London & Glasgow, 1979.

(3) ELHUYAR: *Munduko Leku-izenak: euskaraz emateko erizpideak eta izendegia*. Elkar, Donostia, 1991.

(4) ELHUYAR: *Munduko Pertsona-izenak: euskaraz emateko erizpideak eta izendegia* (euskara, ingelesa, gaztelania, frantsesa). Elkar, Donostia, 1992.

tia, etnia) eta mitologi izenak jasoz. Hain zuzen ere, aipaturiko Elhuyar elkartearen alde aurretiko lana hartu du abiapuntutzat Exonomastika azpibatzordeak bere eztabaida eta ikerketa-lanerako. Beraz, gure azpibatzorde honek ere adiera zabalago hori hautatu du bere lanerako, eta aurrerantzean *exonimo* hitza erabiltzean jatorri atzerritarreko antroponimo edo/eta toponimo gisa ulertu behar dela jakinarazten dugu.

2 MENDEZ MENDE EXONOMASTIKARI DAGOKIONEZ EUSKARAREN BAITAN NABARMENDU DIREN JOERAK

Leizarragaren *Testamentu Berria*-tik (5) hasi eta orain hilabete aurreko den *Elizen Arteko Bibliara* arte batipat izen hebraitar, greko eta latindarren erabilera mendez mendez nola aldatuz joan ikustea argigarri eta ikasgarri izan liteke gure hizkuntzak, oro har, nola jokatu duen, non aurkitzen garen eta Exonomastikako azpibatzordeak bere garaian erabilitako irizpideak nolakoak izan diren ulertzeko.

Hasteko, esan dezagun *exonimo*en transliteratzailea, edozein testuren itzultzailea bezalaxe, bi leialtasunen artean ezarritako kordel batean alde batera eta bestera dabilen funanbulu edo sokaibiltaria bezala ageri zaigula, eta zenbaitetan, hitza jaso berria denean batipat, sorburutik hurbilago ibiltzeari irizten diola egokien eta geroago xede-hizkuntzaren nor-tasunera pixkanaka moldatzeari, idatzian ez ezik mintzatuan ere sarri samar erabiltzeak horretarako isuri berezia ematen diolako.

Horrela, bada, Bibliaren itzulpenetan ageri zaizkigun *exonimo*ak hurrenez hurren ezarriz gero (*Leizarraga-1571, Duvoisin (6)-1858, Olabide (7)-1931, Kerexeta (8)-1976, Elizbarrutien Liturgi batzordea (9)-1980 eta Elizen Arteko Biblia (10) 1984-94*) argi eta garbi ikusten da alde batetik

(5) LEIZARRAGA, IOANNES: *Iesus Christ gure launaren Testamentu Berria, Othoitzza ecclesiasticoen forma. Catechisme. Kalendrea, ABC edo Christinoen instructionea*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1990.

(6) DUVOISIN, J.: *Bible edo Testament zahar eta berria. Duvoisin kapitainak latinezko Bulgatatik Lehembiziko aldizko Laphurdiko eskarara itzulia. Luis Luziano Bonaparte Printzeak argitaratu emana*, Londres, 1859/65.

(7) OLABIDE, E.: *Itun zaar eta berria*, Yesu'ren Biotzaren Deya, Bilbo, 1958. *Itun Berria* bera bakarrik 1931n argitaratu zuen.

(8) KEREXETA, J.: *Euskal-Biblia (bizkaieraz)*, Bilboko Elizbarrutiko Gotzaintza, Bilbo, 1976.

(9) LITURGI EUSKERATZAILE TALDEA: *Itun Berria*, Idatz Elizbarrutiko argitaldaria, Donostia, 1980.

(10) ELIZEN ARTEKO BIBLIA: *Itun Berria*, Bibli Elkarte Batuak, Donostia, 1983.

ELIZEN ARTEKO BIBLIA: *Itun Berria*, Bibli Elkarte Batuak (2. argitalpena, zuzendua), Donostia, 1987.

ELIZEN ARTEKO BIBLIA: *Itun Zaharra eta Berria*, Bibli Elkarte Batuak / Euskal Elizbarrutiak, Donostia, 1984.

goian aipatu dugun joera, nahiz eta koherentzia eta sistematikotasuna ere nabarmen agertzen ez diren.

Adibidez, *Zara, Mari(a), Salomon, Israel (Ixrael)* eta abar, ia aldatarik gabe agertzen dira mendez mende.

Beste kasu batzuetan, XIX. mendearen erdiaz geroztik grafiaren aldaketa soilen bat ageri da: *Isaac = Isaak, Iacob = Jacob, Nasson = Nason, Thamar = Tamar*.

Hurrengo sail batean, fonema aldaketaren bat eta grafia eta fonemaren baten aldaketa izan dutenak datoz: *Abraham = Abrahan, Aram = Aran, Phares = Pares; Iosaphat = Josapat = Josafat, Ioseph = Josep = Yose = Jose*.

Irenspen-prozesuan atzera-aurrerak izan direla ikusteko erka bedi hitz beraren honako forma-sail hau: *Ruth = Erruth = Errut = Rut = Errut = Rut edo Rama = Errama = Rama = Errama = Rama; Ioannes = Joanes = Yon = Joan; Ieous Xristos = Iesus Christus = Iesus Crist = Jesu Kristo Yesu Kisto = Jesukristo = Jesu Kristo = Jesukristo; Cilicia = Zilizia = Kiliki = Zilizia; Perge = Perye = Perge = Perjes = Perje = Perge; Secundus = Seconde = Sekundo = Sekun = Sekundo = Segundo = Sekundo; Cyrene = Cyrene = Zirene = Kirenai = Zirene = Kirene = Zirene*.

Oro har, eta laburbilduma bat eginez, Olabideren kasua salbu izenak latinaren bidez jaso dira eta Leizarragak ia osoki onartzen du jatorrizko grafia eta forma zenbait hitzen kasua salbu, okzitaniera-kutsua duten hitz banaka batzuk badakartza: *Pierris, Andriu, Jacques, Phillippe, Smyrne, Ephese...* zalantzak hitzen bukaeran ageri zaizkio zenbaitetan [o] onartzen duelarik eta beste zenbaitetan [e]: *Bartholomeo, Thaddeo, Alpheo, Rufo; Seconde, Aristarque, Tychique, Pilate...*

Duvoisinek, berriz, alde batera uzten ditu [ss], “[tt] eta ”[nn] bikoi-tzak: *Naason, Jese, Mathan, Joanes*; hitzen hasierako [r] soinuak bigundu egiten ditu: Erruth, Errama, baina kontsonante arteko eta ondoko hatxeak ezabatu gabe: *Thamar, Josaphat, Mathan, Errahab, Abraham*. Zenbait hitzetan frantses eragina nabariagotu egiten da: *Piarres, Mathiu, Perye, Friyia, Athenes, Zipro...*, “Y” grekoa desagertu eta “z” eta “k” agertzen dira.

Arana-Goiriren *Egutegi Bizkattarra* (11) (1879) eta Eleizalderen hitzaurrearekin Euzko-Alderdi jeltzalearen Euzkeraren Bizkai-batzar Or-

(11) ARANA-GOIRI, S.: *Egutegi Bizkattarra*, Bilbao, 1897. Hurrengo urtean hormarako argitalpena agertu zen.

diak argitaratu zuen *Deun-Ixendegi Euzkotarra* (12) (1910)-ren eraginpean Olabidek bide berri batetik jotzen: jatorrizko grekozko hitzetatik moldatzen ditu euskararako transliterazioak deklinabide-bukaerak baztertuz (*Kiliki, Ponti, Sekun...*), kontsonante-multzoak bigunduz (*Kiper, Pirigi, Kisto*), grekozko diptongoak, “k”, “g” eta “t”, fonemak onartuz, “ph” fonemak “p” bihurtuz eta bustidurak eginez: *Aigito, Alpai, Kirenai, Ponti, Pillipe, Moxe, Israel*.

Hala ere, mendearen lehen hamarkadetan beste joerarik ere izan zen parez pare: Arrue, Urruzuno eta beste zenbait itzultzaile eta idazle herritarrena, Azkuerena eta mezaliburuan (13) islaturik gelditu zen Orixearena, endozentrikoago baina aldi berean usuariozko bidetik gutxiago aldentzen zena, eta *Iñaki, Diburtzi* eta abar bezalako asmatu berriei ere muzin egiten ez ziena, *Eduvigis* bezalako grafiekin batera.

Azkenik, Hegoaldean azken bi hamarkadotan agertu diren *Itun Berria*-ren itzulpenetan irenspen-prozesua aurrera doa: *Bethlehem = Betlem = Belen; Egipto = Ejipto*, horretan gaztelaniaren eragina nabarmentzen delarik: *Rajab, Ejipto, Txipre, Segundo, Fortunato Frijia, Rufo, Perje... Baina Elizarteko Itun Berriak*, 1984an, erreakzioa ageri du: *Errahab, Errut, Egipto, Jesu Kristo Isaia, Yakue, Toma, Moise, Fariseu, Kesar, Kirene, Libya, Cypre, Faraoi, Perge, Sekundo, Tikiko...*, alde batetik tradizioa berreskuratzen du batasunari begira: *Errahab, Yakue*, grafia kultoagoa onartzen du zenbait hitzetan: *Egipto, Cypre, fariseu* eta jatorrizko formak berreskuratzen ditu: *Segundo, Sekundo, Fortunato, Tikiko / Laodizea = Laodikia* eta mende-hasierako joeraren ildotik hitzen bukaerako [s]-ak baztertzen ditu zenbait kasutan: *Toma, Moise, Isaia, Kaifa, Ana...*; gainera, iraganean bezala *Jesu Kristo* bereizirik idaztean zentzu etimologikoa berreskuratzea nahi bat ere atzeman daiteke.

(12) ARANA-GOIRI, S.: *Deun-ixendegi euzkotarra edo deunen ixenak euzkeratuta ta ixentzat ezarten diran jayetako ixenan euzkerazko ikurpenak Arana-Goiri'tar Sabin'ak asmaubak Egutegi Bizkattarra'rentzat Eleizalde'tar Koldobika'k egindako itxaurre bat gaz.* Euzko-Alderdi Jeltzalia'ren Euzkera'ren Bizkai-Batzarr Ordia'k argitaratuta (Santoral vasco ó sea lista de nombres euzkerizados de los santos y traducción de los nombres de festividad aplicables como nombres propios adaptados por Sabino de Arana y Goiri para Egutegi Bizkattarra con un prólogo de Luis de Eleizalde. Publicado por la Comisión Bizkaina de Euzkera del Partido Nacionalista Vasco), Bilbao, 1910.

(13) ORMAETXEA, N. “ORIXE”: *Urte guziko meza-bezperak*, Tours, 1950.

Hona, adibidez, Orixek proposatzen dituen zenbait izen: *Joan, Markel, Eztebe, Erromual, Faustino, Donibane, Gabirel, Patrizio, Markos, Keleto, Petri, Prantzisko, Bonifazio, Hippolito, Tzeferin, Alfonso, Pilipe, Mari, Eduvigis, Bentzeslas, Fidel, Rapael, Jenaro, Keleopa, Kaparnaum, Ezekias, Moises, Barrabas, Pilatus, Prigia, Panpili, Kirene, Kapadokia, Igitzerri...* Bere garaian nagusi izan ziren zenbait joeratarako zaletasuna nabari bazaio ere, oro har, ez da oso garbi ageri zer irizpide darabilen exonimoak euskaraz ematerakoan.

3. XX. MENDEKO ETA BEREZIKI AZKEN HAMARKADETAKO JOE- RAK

Bibliaren eta bereziki Itun Berriaren, itzulpenetan zenbait gorabeherarekin ageri den irenspen-prozesuak XIX. mendearen bukaeran eta XX.aren hasieran jadanik aipatu dugun Arana-Goiriren *Ixendegia*-ren eten eta astindu traumatikoa izan zuen. Arana-Goirik berak eta geroago Eleizalde argi eta garbi azaldu zituzten “deun-ixendegi” edo santu-izendegian egin nahi izan zuten iraultzaren zergatia eta izaera, eta aitortu beharra dago proposamen horren eragina gerraostean Olabideren *Idazteuna* eta Larrakoetxea'tar Beditaren Shakespeareren dramaturgiaren itzulpenetaraino iristen dela, nahiz eta eliza katolikoaren tradizioan, parentesi txiki bat salbu, hainbesteko eraginik ez izan.

Dena den, proposamen aranatiarrak zenbait ponte-izen sakon erroturik uzteaz gain: *Iñaki, Kepa, Jon, Jone, Joseba, Nekane, Agurtzane, Edurne, Alazne, Garbiñe,...*, alde batetik kolpe gogorra eman zien ordura arteko izenen grafia eta ahoskerari: *Andres = Andere, Yakue = Jagoba, Aaron = Aron, Abraham = Abarran, Felipe = Pillipa, Matias = Mati, Rufo, Errufo = Errupa...* eta exonimoen zenbait fonema berreskuratzeko bideak urratu bazituen ere, *Zeferino = Keperin, Jenaro = Genar* bezalakotan kontsonante-multzoko suntsitu edo biguintzera ere jo zuen: *Khrisostomos = Kixostome, Konrat = Korrade, Florian = Polen, Beatrix = Batirtza, Blandina = Bandiñe*, oro har, herritar edo populistatzat jo dezakegun bidea nagusitu zelarik.

Hala ere, aitortu beharra dago 70. hamarkadaren erdi-aldera Xabier Mendigurenek *Estatu-Izenak* (14) (1975) lehen aldiz argitaratzean, eta ondoren Xabier Kintana eta Luis Mari Mujikaren hiztegiek ildo beretik jotzean, exonimoen jatorrizko grafiak eta fonemak berreskuratzeko joera bat nabarmetzen dela, Mitxelenak Arantzazuko ponentzian izen arruntzatzat markatzen zuen erdi-bidetik harago joanez: *Thessalonika, Ukraina, Syria, Egipto, Ethiopia, Cypre, Strasburg, Geneva...* Joera horrek nazioartean, ingelesa, frantsesa eta alemanaren eremuetan nagusi den exonimoen ortografiara hurbiltzea eta ipar eta hegoaldeetan azken mendeetan sorturiko tradizio bikoitza gaintitzea zuen helburu: *Korse, Kortzega = Korsika; Sueda, Zueda, Suezia = Suedia; Suisa, Suiza = Suitza...*

Halaber, bide beretik abiatuko zen zenbait unibertsitari exonimoe-tatik izen arruntetara grekoa eta latinaren bidetik jasotako ortografia hitz kultoetan hedatzeraino, eta horrela, hamarkada bat igaro ondoren eta joera irensele edo endozentrikoagoak berriz nagusitzen hasten direnean, oraindik ere Eguzkitza-Palaziok argitaratutako *Geografidatutegia. Geografi*

(14) MENDIGUREN, Xabier: “Estatu Izenak” in *Euskera*, XX, 1975, 373-387 orr.

izen arrotzen ortografia eta ortoepia finkatzeko saioa (15) (1991) entseiuak Estatu-izenekin hasitako bide hura berresten du.

Azken hamar-hamabost urteetan nagusitu den joera orokorrari bagagozkio, lehenengo eta behin esan beharra dago estatu-izenek urraturiko bidetik exonimoen artean dagoeneko zenbait forma berri finkatu direla: *Suitza, Suedia, Korsika, Ukraina, Marokko, Vatikano, Hungaria, Valentzia...*, baina *Syria, Thessalonika, Cypre, Iraq...* bezalako enordez *Siria, Tesalonika eta Txipre, Irak...* hobetsi direla, bai ikasliburugintzan, eta bai azken bizpahiru urteetan agertu diren estilo-liburuetan (EITB, Egunkaria, HABE...) erdi-bide beretik jo dela. Izan ere, exonimiaz gure artean inoiz egin den lanik zehatz, sistematiko eta eskergena burutu duen Elhuyar Kultur elkartearen *Munduko Leku-izenak* (1991) eta *Munduko Pertsona-izenak* (1992) dira azken aldi honetako status quaestionis-aren errainu eta oraindik zeuden zalantzetan erabakigarri gertatu direlarik. Bestalde eta aldaketa txiki batzuk gorabehera badirudi Elhuyar eta Lur entziklopedietan, "Pentsamenduaren Klasikoak" bilduman eta argitaletxe gehienek bildumetan ere joera bera nagusitu dela. Bestalde, Elizen Arteko Bibliaren itzultzaileek ere hamar urteren buruan izan duten jarrerak aldaketa bera ere adierazgarria da zentzu horretan.

Azkenik, Iparraldean azken urteotan izan den joerari bagagozkio zaila da bakar eta sistematiko samarrik izan dela aitortzea: alde batetik, orain 14 urte Narbaitzak euskaratu eta argitara eman zen Blas Pascalen *Gogoetak* (16) (1980) obran: *Euclide, Archimede, Zueda, Ingalaterra, Agosto, Ciceron, David, Platon, Aristote, Epictete, Persée, Macedonia, Bernat, Isaac, Jacob, Thamar, Ruth, Mateo, Luk, Mahomet, Hierusalem (Jerusalem), Suetone, Tacito, Josephe, Nazareth, Nicodemo, Calvin, Genève, Xavier, Atanasio, Teresa, Krisogono, Clemente, Mois, Egipto, Philon, Jondone Petri...* bezalako hitzen grafian, ez da irizpidea oso garbi ikusten, baina exozentrismo aitortua baino frantsesaren eragina nabariagoa dela esatera ausartzen gara.

Herria astekariak exonimiaz duen jarrera Narbaitzaren itzulpenean ageri denarekin alderatuta, agian zerbait endozentrikoagoa dela esan daiteke, baina Mitxelenak (17) orain hogeita bost urte Iparraldekoengan salatu zituen frantsesaren eta ahozkoaren eragin markatua duen ortografiak agertzen dira zenbait hitzetan: *Izrael izraeldar, Paleztina, paleztindar, alzaziano, Marsella/Marzella, Belgika, Maroka, Mexika...*; beste zenbait hitzetan zalantzak nabari dira: *Jericho/Jeriko, Paris/Parise, Marsella-*

(15) EGUZKITZA, A.-PALAZIO, G.: *Geografidatutegia. Geografi-izen arrotzen ortografia eta ortoepia finkatzeko saioa*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao 1991.

(16) PASCAL, B.: *Gogoetak, P. Narbaitz-ek eskuararat itzuliak*, Baiona, 1980.

(17) MITXELENA, K.: "Euskararen Batasun bideak", *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*, Etor, Bilbo, 1972, 111. or.

/Marzella, Liban/Libano, serbiar/serbiatar...; kasu batzuetan frantses ortografiaren bidetik ingeles eta alemanaren nazioarteko-eredutik hurbilago dauden grafiak ere nabari dira: *Syria, Thailandia, Egipto...*, edota zuzenean frantsesetik jasotako izenak *Haut Adige, Boris Eltsine*. Azkenik, zenbait formatan bat hartzen dute ipar eta hego-erabilerek: *Jamaika, Nigeria, Japonia, Kalifornia, (T)xina*. Laburbilduz, jokabide asistematiko samarra nabari dela esan behar da, eta joera exozentriko eta endozentrikoak berdin samar nahasten direla badirudi ere, salbuespen, ez bai eta ahoskera arruntaren kutsadurapean finkaturiko grafiak ugari samar direla ematen du. Baina, nolana ere, gai honetaz Emile Larrek, *Herria* aste-kariaren zuzendariak, hitz egingo digu laster nik baino ezaguera eta denbora gehiagorekin.

Laburbilduz, eta E. Coseriuri (18) bagagozkio, Izen bereziek berba-kategoria aparteko bat eratzen dute eta analisi maila desberdinetan ezaugarri idiosinkratikoak dituzte; bestalde, semantikoki erabat edo neurri handi batean opakuak dira eta horregatik ez dira erabat integratzen hizkuntza naturalaren gramatika. Gainera, sinbolo berezi ere gertatzen dira hizkuntza naturalen barruan eta, halaber, kultur eta etnolinguistikabalioren hitz eroaleak ere badira, itzulpengintzan garrantzi berezia dutenak, esaterako.

Ikuspuntu fonologikotik, Molino eta Newmark (19) diotenez, bila-kaera izaten dute eta fonema arrotzak integratzera jotzen da, nahiz eta sarritan bi sistema fonologiko desberdin bizikide izaten diren, eta ortografi sistematik ere sorburu-hizkuntzetako grafia ia bere osotasunean hartzen da gerora piskanaka aldatuz eta egokituz joateko.

Horrela Leizarragak (1571) *Testamentu Berria*-n erabilitako ortografia da nagusienik erabili zuen jatorrizko Vulgata bertsioari lotzen zaio, *Pierri, Andriu, Jacques...* bezalako zenbait salbuespen gorabehera, jatorrizko grekoa ere esku artean izan zuen arren.

Duvoisin (1859) itzulpenean beste urrats bat ematen da euskararen baitan asimilatzearen aldera, adibidez, "ss" eta "pp", "tt", "dd" digrafoak soilduz: *Naason, Agripa, Mathiu, Thadeo*, hitzen hasierako [R] fonemari bokala ezarriz: *Erruth, Errama*. Garai hartan lapurterazko euskalkian erabiltzen ziren "ph" eta "th" digrafoak bakarrik geratzen dira aurreko ortografiatik: *Mathiu, Kapharnaum*, eta bestalde, "c"-ren ordez "k"-ren erabilera ere orokorra da Duvoisin itzulpen horretan.

(18) COSERIU, E.: "El plural en los nombres propios", *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Gredos, Madrid, 1973, 261-281. orr.

(19) MOLINO, J.: "Le nom propre dans la langue", *Langages*, 66, 1982, 5-20. orr.
NEWMARK, P.: *Approaches to translation*, Pergamon Press, Oxford, 1980.

Olabidek (1931) egindako itzulpenean izen bereziek hartzen duten trataera nabarmena ez dago ulertzerik aurrez Arana-Goirik proposaturiko ortografi sistema berria kontutan izan gabe: *Lecciones de Ortografía del Euskera Bizkaino* (1896) eta beronen *Deun ixendegi euzkotarra*, egilea hil eta gero Eleizalde 1910ean argitara emana dira joera berriaren sorburuan daudenak.

Olabidek egindako aukeraren ezaugarri nagusiak hauek dira:

a) Mendebaldeko euskaraz ahoskatzen ez diren grafiak baztertzea: *th, ph, ss, tt, dd, h*.

b) Sorburu-hizkuntzako -grekozko- diptongoak eta [z]-ren ordezkariak, [k], [t] soinuak berreskuratzea: *Bartolomai, Kananai, Matai, Kaisarai, Dalmati, Galati...*

c) Deklinabide-amaieraren aztarnak ezabatzea: *Bartholomeo = Bartolomai...*

d) [f] = [p] bihurtzea.

e) Palatalizazioak agertzea: *Pillipe, Ixrael, Moxe...*

f) Kontsonante-multzoak (*cluster*) ezabatu edo biguintzea: *Kristo / Kisto, Agripa / Agiripa, Trakonitide / Tarakonitide*.

g) Aurrez “J” eta “I” grafemaz idatzirik hitzak “Y” grafemaz idaztea: *Ioannes, Joanes / Yon; Iuda, Juda / Yuda*.

Ondoren datozen Kerexeta (1976) eta Elizbarrutien (1980) itzulpenak parekatzean oso diferentzia gutxi ageri da da: *Erodes/Herodes, Ander/Andres, Errama / Rama, Errahab / Rajab, Josapat / Josafat*. Aurreko zerrendekin alderatuta *Ejipto, Rajab* bezalako grafia berri bat agertzen da gaztelaniazko ahoskeraren ondorioz. Hitzen amaierako “n”-ak sendotu egiten dira: *Abrahan, Aran, Kafarnaun, Belen, Jerusalem*.

Duela hamar urte argitaraturiko *Elizen Arteko Itun Berria* aztertzean honako ezaugarriok nabari dira:

a) Oro har, azken hamarkadetako tradizioa jasotzen da, baina lehenagoko grafia batzuetara itzuliz:

b) Zenbait hitzen bukaeran “s” galtzen da: *Dekapoli, Moise, Jekonia, Mesia, Toma, Isaia, Klopa, Nikola*.

c) Izen jakin batzuetan “y” eta “th” berreskuratzen dira: *Syria, Egipto, Ethiopia, Cypre*.

d) Sorburu-hizkuntzako “k” soinuak berreskuratzen dira: *Makedonia, sadukear, Laodikia, Kenkreas, Kesarea, Kesar*.

Badirudi azken hamarkadotako eta bereziki hegoaldeko tradizioa, eta euskara batuaren aldian pizturiko tradizio zahar eta exozentrikoagoa herabeti uztartzearen bidetik jo zuela.

Halere, orain hilabete bat dela, Bibli Elkarte Batuak eta Euskal Elizbarrutiek elkarrekin euskaratu eta argitaratu duten *Elizen Arteko Bibliari* (20) bagagozkio bide horri eutsi ordez tradizio katolikoan ohikoak izan diren formetarako hurbiltze bat egin dela esan behar da, oro har, azken urteotako euskalgintzan soziolinguistikoki nagusitu diren irizpide eta jokabidearen ildotik, eta lehen erabilitako *Errut, Jesu Kristo, Egipto, Isaia, Yakue, Toma, Moise, Errufo, Kirene, syriar, Lybia, Cypre, Laodikia, Sardis Sadukear...* bezalako forma eta grafien ordez, *Rut, Jesukristo, Egipto, Isaias, Santiago, Tomas, Moises, Rufo, Zirene, siriar, Libia, Txipre, Lao-dizea, Sardes, saduzear...* modukoak onartu dira.

Beraz, huts egiteko beldurrik gabe aitor liteke erlijio-testu, ikasluburgingintza, Elhuyar eta Lur entziklopediak, bidean den Eusenor, Pentsamenduaren Klasikoak Literatura Unibertsala, *Euskaldunon Egunkaria* eta beste zenbait argialetxetako bilduma eta proiektuetan, oro har, antzeko joera eta filosofia nabari dela exonomastikari buruz eta beren artean ageri dituzten diferentzia eta zalantzak bigarren mailakotzat jo behar direla..

4. EUSKALTZAINDIAREN ONOMASTIKA-ALORREKO LANAK

Euskaltzaindiaren Onomastika batzordearen baitako Exonomastika azpibatzerdeak egindako lanaren berri eman aurretik bidezko ez ezik beharrezkotzat jotzen dugu aurreko hamarkadetan egindako urratsen berri laburra ematea.

Hasteko esan dezagun 1936-37ko gerrateaz aurretik Azkue (1920, 1933, 1935) (21), Ormaetxea (1933) (22), eta Altubek (1935) (23) onomas-

(20) *Elizen arteko Biblia*, Idatz, Donostia, 1994.

(21) AZKUE, R. M.: "Erderatiko itzak, itz sorberriak eta beinolako itzak. Batzar bertan Azkuek egindako ikerpena" in *Euskera*, 1920.

AZKUE, R. M.: "Acerca del Santoral Vasco" in *Euskera*, 1932.

AZKUE, R. M.: "Advertencias a las Notas sobre el Santoral Vasco", publicadas en nuestra Revista, año XIV, núm. II, por nuestro caro y activo compañero Altube." in *Euskera*, 1935.

(22) ORMAECHEA, N.: "Mi Santoral Vasco. Contribución a 'El Santoral Vasco'" in *Euskera*, 1933.

(23) ALTUBE, S.: "Notas sobre el Santoral Vasco" o 'Deun Ixendegi Euzkotarra' de Arana Goriti'ttar Sabin" in *Euskera*, 1933.

tikaz idatziriko artikuluekin hasi eta 1981ean Onomastika Batzordea sortzen den arte artikulua mordoska ageri dela *euskera*-ren orrialdetan Gorostiaga (1958) (24), Satrustegi (1961, 1973, 1977, 1979) (25), Basterretxea (1963) (26), Zatarain (1968) (27), Mendiguren (1975, 1977) (28), Knörr (1976) (29) euskaltzainek idatziak, guztira 214 orrialde osatzen dituztenak. Lehen urteetan santu-izendegiairen inguruko ohar eta iruzkinak dira nagusi, harik eta 1972 *Euskal Izendegia* (30) Satrustegi jaunaren lanari esker hiru bider argia ikusten duen liburuskaren lehen argitalpena egiten den arte. Ondoren *Estatu Izenak* (1975) eta *Herri eta herritarren izenak* (1976) (31) dira onomastika alorrean agertzen diren proposamen nagusienak, biak eragin eta onarpen nabaria euskal gizartean izan dutenak.

Geroztik, *Euskera* agerkarian argitaratutako bi lan dira bereziki aipatzekoak: Yon Etxaidek euskal pontizen zahar batzuez, 1984an (32), eta Ibon Sarasolak exotoponimoen euskal formaz, 1991an (33), idatzirikoak hain zuzen.

(24) GOROSTIAGA, J.: "Los nombres vascos de los meses" in *Euskera*, III, 1958.

(25) SATRUSTEGI, J. M.: "Aportación al estudio de la onomástica tradicional vasca" in *Euskera*, VI, 1961.

SATRUSTEGI, J. M.: "Euskal izendegiaz" in *Euskera*, XVIII, 1973.

SATRUSTEGI, J. M.: "Euskal izendegiaz" in *Euskera*, XII, 1977.

SATRUSTEGI, J. M.: "Euskal izendegiari buzurko agerpena" in *Euskera*, XXIII (2. aldia), 1977.

(26) BASTERRETXE, "OSKILLASO": "Batasunerako urhatsak, euskal-analfabetismua ta kultur-hiztegia" in *Euskera*, VIII-IX, 1963-64.

(27) ZATARAIN, A.: "Euskerazko itz berriak" in *Euskera*, XIII, 1968.

(28) MENDIGUREN, X.: "Euskarazko neologismo eta terminologiaren inguruan" in *Euskera*, XXII, 1977.

MENDIGUREN, X.: "Estatu izenak" in *Euskera*, XX, 1975.

(29) LIZUNDIA, J. L. & KNÖRR, E.: "Herri eta herritarren izendegia" in *Euskera*, XXI, 1976.

(30) EUSKALTZAINDIA: *Euskal izendegia. Nomenclator onomástico vasco. Liste des pré-noms basques*, Iruñea, 1972.

EUSKALTZAINDIA: *Euskal izendegia. Nomenclator onomástico vasco. Liste des pré-noms basques*, Iruñea, 1977.

EUSKALTZAINDIA: *Euskal izendegia. Nomenclator onomástico vasco. Liste des pré-noms basques*, Bilbo, 1983.

(31) EUSKALTZAINDIA: *Euskal Herriko udalen izendegia*, Bilbo, 1979.

EUSKALTZAINDIA: *Euskal Herriko Autonomi Elkartekeo herrien izenak. Relación de las poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco*, Hizkuntza Politikarako Idazkaritza, Eusko Jaurilaritzaren Argitalpen-Zerbitzu Nagusia, Gasteiz, 1986.

EUSKALTZAINDIA: *Nafarroako herri izendegia. Nomenclátor euskérico de población de Navarra*, Nafarroako Gobernuaren Argitarapen-Fondoa, Iruñea, 1990.

(32) ETXAIDE-ITHARTE, Y.: "Euskal pontizen zahar batzuk aztarrikatuz" in *Euskera*, XXX (2. aldia), 1984.

(33) SARASOLA, I.: "Exotoponimoen euskal formaz" in *Euskera*, XXXVI (2. aldia), 1991.

Beste maila batean, Calleja & Monasteriok (34) haur eta gazteentzako euskal itzulpenez eta J. G. Etxebarriak (35) Grezia-Erromako idazle klasikoen lanak latin edo greko-euskaraz argitaratzearen garrantziaz idatzirikoak, Euskaltzaindiaren aldizkari berean argia ikusi zutenak ere kon-tuan hartzekoak dira izen berezien aipamena egiten dutenez gero.

5. EXONOMASTIKA AZPIBATZORDEAREN SORRERA ETA URRATSAK

Gaur aurkezten ditugun zerrendok prestatu eta proposatu dituen Azpibatzeak baditu bere historiaurrea eta historia, eta labur bada ere, bidezko deritzogu abagune honetan xehetasun nagusien aipamena egiteari.

1971eko irailaren Sean Luis Mitxelenaren txostena, herri eta herri-tarren izenei buruzkoa hain zuzen ere, Villasante euskaltzainburuak irakurtzen du Aramaion Udaletxeko batzargelan, Mitxelenak etorri ezina izan baitzuen, Erronkariko Isaban orkatilan min hartu zuelako arestian, J. Corominasekin batera leku-izenei buruzko azterketak egiten ari zela. Txosten hartan lanerako oinarriak eta ikerketa aurrera eramateko batzordea proposatzen ditu errenteriarak (36).

Hamarkada honen bukaeran eta hurrengoaren hasieran, Euskaltzaindiko batzordeen berrantolaketa burutzean, Herri eta herritarren batzorde hori ere beste batzuen artean ageri da, baina 1983ko apirilaren 28-30era bitartean Arabako Angoston egiten diren Barne-Jardunaldietara arte ez da sortzen Onomastika batzordea gaur egun ezagutzen dugun izenarekin. Iker Saileko Hiztegegintza, Gramatika eta Dialektologiako beste hiru batzordeekin batera sortzen den honi bost eginkizun izendatzen zaizkio hasiera hartan:

- a) Kontsultei erantzuteko diktamen edo irizpenak prestatzea.
- b) Izenen ikerketa burutzea.
- c) Herri-izendegia ikertu eta prestatzea.
- d) Toponimi lanak burutzea.

(34) CALLEJA, S. & MONASTERIO, X.: "Las traducciones al euskara de libros infantiles y juveniles" in *Euskera*, XXXII (2. aldia), 1986.

(35) ETXEBARRIA MARTIN, J. G.: "Grezia-Erromako idazle klasikoen lanak latin edo greko-euskaraz argitaratzearen garrantziaz." in *Euskera*, XXXVI (2. aldia)

(36) EUSKALTZAINDIA: "Agiriak (1971-IX-5)" in *Euskera*, XVII, 1972.

e) Pertsona-izendegia prestatzea (37).

Horrela, bada, urte hartan bertan ekin zion lanari Jose Maria Sastrustegik prestatuturiko *Euskal Izendegia*-ren (38) hirugarren argitaraldi gehitu eta zuzendua kaleratuz, zenbait herriren izen-aldaketari eta kale-izenei buruzko argibideak emanez eta Diputazio, Norte Industrial, Telefónica, Bilboko Erakustazoka eta abarren kontsultei erantzunez.

Hurrengo urtean, 1986an, XI Col. loqui d'Onomastica Catalana-n esku hartzen du, baita Armanhac-en egiten den "Toponymie et Défrichements en Europe Occidentale et Centrale" Nazioarteko VIII. Egune-tan ere. Aurreko urtean bezala zenbait erakunde publiko eta pribaturen kontsultei, EITB eta "Europistas" enpresari, besteak beste, erantzuten jarraitzen du. Lekarotzen Onomasticon Vasconiae liburu-sorta berria plazaratzea onartu zelarik, José M.ª Jimeno Juríoren *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Cizur* obrarekin eman zitzaion hasiera bildumari. Urte bereko irailean Eusko Jaurlaritzan, Lakuan, batzorde berak prestatuturiko *Euskal Herriko Autonomi Elkarteko herrien izenak/ Relación de las poblaciones de la Comunidad Autónoma del País Vasco* lana aurkeztzen da Hizkuntza Politikarako Idazkaritzaren laguntzarekin (39).

1987an, Andrés de Pozaren *De la antigua lengua, poblaciones y marcas de las Españas* liburuaren laugarren mendeurrena ospatzen du, hasi Gaskoiniatik eta Barakaldoraino, hogei txostengilek Biarno, Nafarroa, Errioxa, Araba, Urduña eta euskara galdua duten beste zenbait inguruetako toponimia ikertu zuten Jardunaldiei, Avellanedako Junte-txean amaiera emanez, Enkarterrietako toponimiari buruzko bi txostenekin. Ohiko lan eta kontsultei erantzuteaz gainera "Colloque International pour la préparation du Dictionnaire historique des noms de famille romans" jardunaldian esku hartu zuen Alemanian. Baina urte horretako lanik garrantzitsuena *Nafarroako Herri Izendegia* burutzea izan zen, zalantzarik gabe, eta lan horren ardura José M. Jimeno Juriori ego-tzi zitzaion, baita *Guía para la recogida toponímica del País Vasco* libur-uska prestatzea ere, gainerako batzordekideen laguntzarekin. Urte be-rean, eta Hizkuntza Politikarako Idazkaritzaren eskariz euskal deituren grafia eta forma ofizialtzeko asmoz berorien nomenklatorra burutu be-harra ikusten da. Onomasticon Vasconiae bilduman *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Galar* argitaratzen da J. M. Jimeno Ju-rioren eskutik (40).

(37) EUSKALTZAINDIA: "Angostoko Jardunaldiak" (1983-IV-28-30) in *Euskera*, XXVIII (2. aldia), 1983.

(38) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1983-84.

(39) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1985-86.

(40) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1987.

1988. urteko lanik garrantzitsuena, halaber, Nafarroako herri-izen-degintza izan zen, baina Euskal Herriko mendateen bigarren zerrenda ere biltzen da Euskal Mendigoizaleen Federakundeak eskaturik, mendigailurren izendegia berriztatzeari hasiera emanaz. Gasteizko ordezkari-tzan, berriz, Erdi Aroko agerietako toponimiaren bilketari ekiten zaio. Batzordeak Pisan Europa-mailako patronomi ikerketako biltzar batean esku hartu eta *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Galar* (J. M. Jimeno Jurío) argitaratzen du. *Toponima alavesa, seguido de mortuorios o despoblados y pueblos alaveses* (Gerardo López de Guereñu) eta *I. Onomastika jardunaldiko txostenak* argitaratzeko prestamenak egiten dira (41).

1989an *Nafarroako Herri-Izendegia* eta 642 mendiren *Mendi-Izendegia* prestatzen jarraitzeaz gainera, Erdi Aroko toponimiaren bilketa burutu egiten da M. Angeles Libanoren lanari esker. Bestalde, hurrengo urtean Lizarran ospatuko diren III. Onomastika Jardunaldiak prestatzeari ekiten zaio. Argitalpen sailean *Toponima de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Olza* (J. M. Jimeno Jurío) eta *Toponima menor de Añana* (J. A. González Salazar) argitaratzen dira (42).

1990ean, Onomastika batzordeak III. Jardunaldiak ospatzen ditu Lizarran, III. Mapagintza Erakusketarekin batera. Bizkaiko Diputazioarekin udal eta auzo-izenen idazkera erabakitzeke hitzarmen bat sinatzen da. Era berean, Usurbil, Andoain eta Pasaiako leku-izenen azterketa burutu, argitarabidean jarri, eta Arrasate, Bergara eta Hondarribian toponimi azterketarako lehiaketak egiten dira. Argitalpenen sailean *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Ansoain* (J. M. Jimeno Jurío) atera da eta, Actas de las II Jornadas de Onomástica eta Actas de las III Jornadas de Onomástica laster plazaratuko direlakoan gaude (43).

1991.ean Onomastika batzordeak bi azpibatzerde edo lantalde sor-tzea erabakitzen du Munduko Leku-izenen azpibatzerdea, Euskal Herri-tik kanpoko toponimiaz arduratuko dena, eta Ponte Izenen Azpibatzer-dea deritzana, kristau-antropónimo, izen historiko, mitologiko eta abar finkatuko dituen. Gerora bi azpibatzerdeok bateratzean Exonomastika azpibatzerdea izenekoa sortuko da. Deituren alorrean eta urte horretan bertan, 400 egiaztapenetik gora egin zituen batzordeak eta euskal deitu-rei buruzko ikerketarako bi bekadun hartu zituen. Halaber, Bizkaiko eta Nafarroako administrazioentzako lanak egin behar izan ziren kartografia-gintzan, errepide-sare, herri-baso, industrialde, parke, atsedenleku, kultur aterpe eta egoitzen izenak errotulatzeko. Eta ohiko beste lanak (egiaztat-

(41) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1988.

(42) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1989.

(43) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1990.

penak, kontsultak, mendateen bigarren zerrenda...) beti bezala burutu behar izan ziren batzorde horretan (44).

1992an, Estatu Batuetako Nevadako Unibertsitatean ospatu ziren IV. Onomastika Jardunaldiak dira aipagarri. Baina batzordeak beste jardunaldi batzuetan ere esku hartu zuen: Congres d'Onomàstica. XVII Col. loqui General d'Onomàstica-n, Bartzelonan, PATROM, Romania eremuko deituren bilketaren VI. jardunaldian, eta Gaztela-Leongo toponimiari buruzko I. jardunaldietan Burgosen. Leku-izenen sailean toponimi bilketak (Arrasate, Eibar, Basauri), kale-izendegigintza (Oion, Elizondo, Donostia, Zarautz, Gernika, Durango, Bergara) burutu dira. Ohiko lanari dagokionez, deituren sailean eta aipaturiko bi bekadunen lanari esker, usarioz erdal grafiarekin erabilitako deiturak euskararen arauetara egokitzeari ekin zitzaion. 1700. urte inguruko dokumentazioa bildu eta 27.204 sarrerako corpusa sartu zen ordenadorean. 700 ziurtagiri banatuz. Hiru motatako herri-administrazioarekin lankidetzira iraunkorrean aritu zen batzordea: Kale eta errepideetako seinale eta adierazleen hizkuntza aztertu eta normaltzen, Nafarroako katastroko toponimia xehea normaltzen eta Bizkaiko Diputazioarekin sail guztietarako izendapen-toponimikoak berrikusi, bateratu eta hautatzen. Urte honetan *Pasaiako Toponimia* (A. M. Elortegi) eta *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Ansoáin* (J. M. Jimeno Jurío) lanek ikusten dute argia (45).

6. EXONOMASTIKA AZPIBATZORDEA

Lehenago esan denez, aurreko urtean izendaturiko bi azpibatzerdeak batzean Exonomastika Azpibatzerdea sortu zen. Urriari Bilbon, eta abenduan Durangon egin ziren bileren ondorioz lantaldea finkatu eta eginkizunak markaturik gelditzen zaizkio. Azken bilera horretara, batzordekideez landa, Elhuyar, Klasikoak, EITB, HAEE, Unibertsitatea, filmeko bikoiztaileak, Bibli itzultzaileak, komunikabideetako kazetariak eta abar etorri ziren. Txosten ugari aurkeztu zen (Knörr, Irigoien, Krutwig, Sarasola, Elhuyar, Eguzkitza-Palacio, Kintana, Mendiguren...)

(44) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1991.

(45) EUSKALTZAINDIA, *Oroit-Idazkia*, Bilbo, 1992.

Berton aditzera ematen da nola bi jardunaldi egin diren exonomastikaz, urriari Bilboko egoitzan eta abenduan Durangoko Udaletxean. Harrez gero, guztira beste hamabost bilera egin ditu Exonomastika azpibatzerdeak bi Donostian (1993-3-17; 1993-3-17) eta gainerako guztiak Bilbon (1993-2-19; 1993-5-7; 1993-5-21; 1993-6-18; 1993-9-10; 1993-10-22; 1993-11-22; 1993-11-19; 1994-1-21; 1994-2-18; 1994-3-18; 1994-4-22; 1994-5-20; 1994-6-20). Azkeneko zortzi bilerak Onomastikako batzordekideekin batera egin dira bi lantaldeen arteko koordinazioa lortzeko.

1992ko urriaren 23an, E. Knörr Onomastika batzordeburuaren go-goetetan “jarraipen-sena” behar zela entzunez ibilian jarri zen lantalde hark 1994ko uztailearen lehen egunera arte, guztira 16 bilera egin ditu Bilbon, Donostian eta Durangon: hasierako bederatzia berak bakarrik eta ondorengo zazpiak Onomastika eta Exonomastikako azpibatzerdeki-deak baterako bileratan elkartzuz (46).

Elhuyar elkarteak ordurako argitaraturik zeuzkan bere bi liburu ga-rantzitsuetan azalduko irizpideen arabera prestatutako izen-zerrendak hartzen ditu azpibatzerdeak abiapuntutzat, eta kide bakoitzak egindako ohar, zuzentze eta gehitzeen ondoren bileretan eztabaidatu eta finkatu dira banan-banan zerrendak osatzen dituzten izen guztiak eta bakoitza.

Elkarte berak lanen abiapuntu gisa aurkeztu zuen “Exonimoak euskaraz emateko irizpide-proposamena” txostenaren sarreran esaten zenez, exonomastika-lantaldearen eginkizuna exotoponimia eta exoantropo-nimiara mugatzen du nagusiki, nahiz eta “Gainerako onomastika” izenda-turiko sailean mitologia, giza multzoak (familiak, dinastiak, talde sozial, politiko, etnia...), erakundeak, instituzioak, markak, gertaera historikoak, arte eta kultur lanak, gizakiaz landako izaki bizidun eta bizigabeak eta abar ere finkatu beharrezkotzat jotzen dituen.

Euskal tradizioa txikia eta sarritan bi bide desberdinetatik -Iparral-dekotik eta Hegoaldekoetik- ibilia dela gogoratu ondoren, tradiziozko izen horiek bildu, zerrenda itxi bat egin eta behin betirako finkatzea propo-satzen du.

Moldaketa grafikoari dagokionez alfabeto latindarrez idatzitako ize-netan jatorrizko forma errespetatzea hobesten du. Zeinu diakritikoen ka-suan, berriz, horrelakorik ez erabiltzea erabakitzen du, “ü” eta “ç”-ren kasuak salbu.

Alfabeto ez-latindarreko hizkuntzei dagokienez, aldiz, transkripzioa egitea proposatzen da aurkezturiko taula batzuen arabera, euskal alfabe-to arruntean ohiko ez diren *kh*, *sh* eta *v* letrak erabiltzea proposatuz.

Elhuyar elkartearen proposamena toponimia eta antroponimiako beste xehetasun batzuei buruzko oharrek eginez amaitzen da.

Exonomastika azpibatzerdeak egin dituen ia lansai guztietara aur-kezten ziren txosten eta ohar berriak, eta horien artean, bereziki azpi-marratzekoa da Eguzkitza & Palaziok argitaratutako *Geografidatutegia. Geografi izen arrotzen ortografia eta ortoepia finkatzeko saioa* (1991) obra, gerora “Exotoponimiazko problemak kazetagitza” deritzon txostenean egileetako batek, Palazio jaunak hain zuzen ere, laburbildu eta azpiba-

(46) EUSKALTZAINDIA: “Agiriak (1992-XI-27)” in *Euskera*, XXXVII (2. aldia), 1992.

tzordearen lanetara moldatu zuena. Txosten horretan lehenago Xabier Mendiguren, Xabier Kintana eta Luis Mari Mujika aurkezturiko irizpideak biltzen dira eta ildo beretsutik jotzen da, aldi berean Elhuyarren lana ere kontuan hartuz. Sarrera luze baten ondoren, txostenak euskarari hagitik erabiliak ez diren grafemen arazoa, itsaso-izenak eta exotoponimo patronimikodunak eta transkripzio-arazoena bezalako gaiak lantzen ditu bereziki eta gainera, bibliografia eta eranskinak dakartza.

Azkenik, Azpibatzerdearen lanak, lehen saio honetan amaitzeko zorian zeudela, ikusi du argia batzordekidea duen Alfonso Irigoienen pertsona-izenari buruzko liburuak (47), bilera bakoitzera aurkeztu dituen txosten guztiak bertan bilduta dakartzanak.

Azpibatzerdearen baitan bi ikuspegi aski desberdinu zeuden hasieratik exonomastika finkatzerakoan hautatu behar zen irizpideari zegokioenez Elhuyarren ponentzia eta zenbait kiderena jarrera endozentrista, asimilatazile eta erregularrago baten aldekoagoa zen; aldiz, beste zenbait kide, batez ere eremu akademikoagotan nabarmendu diren proposamenen oihartzunak bilduz, jarrera exozentrikoago eta inguruko erdaren ikuspegitik homologagarriagoa den irizpidearen alde agertzen zen. Bileretan zehar eta izenak banan-banan aztertu ahala neurri handi batean bi jarrera horiek hurbilduz joan dira erdigune batean bilduz eta kasu oso gutxi batzuetan utzi diren forma bikoitz eta parentesiak salbu, ia beti erabateko adostasunera iritsi da.

Bi urte inguruko lan luze eta neketsuaren ondorioz azpibatzerdeak honako izen-zerrendak landu eta proposatzen ditu, hurrengo saioetan hurrenez hurren aurkeztu eta argibidez hornituko direnak:

1. Ponte-izenak eta Santu-izenak
2. Estatu eta estatu-hiriburuen zerrenda gentilizioekin.
3. Gentilizioak eratzeko taulak eta deklinabiderako erregelak
4. Munduko akzidente geografiko nagusiak.
5. Espainia eta Frantziako eskualde eta probintziak
6. Europako toponimia historikoa
7. Astronomia
8. Ipuin, arte-lan eta literatur obren izenak.
9. Izen propioetatik eratorriak.
10. Antroponimo historikoak

(47) IRIGOIEN, A.: *Pertsona-izenak euskaraz nola eman (eta exotoponymiaz eranskin bat)*, Euskal Ikerkuntzen Institutua, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1994.

7. BATZORDEAN NAGUSITU DIREN IRIZPIDEAK

Hasteko, euskararen historian zehar exonomastikak, oro har, izan duen norabidea kontutan hartu da. Lehenago aditzera eman denez aski da mendez mende ageri den ortografien konparaketa bat egitea irenste-prozesu bat gertatu dela ikusteko; eta gauden mende honen erditik atzerantz, zenbait ahalegin izan badira ere, exonimoen jatorrizko fonetika edo ortografia berreskuratzeko (Olabide, Berriatua-Mendiguren, Kintana, Elizarteko Biblia, Palacios-Eguzkitza, Irigoien, Pujana...), gaur egun soziolinguistikoki nagusi den jokabidea eta berorrek duen hedadura eta eragina kontutan hartuz gero kazetaritza, ikasliburugintza, Biblia eta liturgi testuetan joera “endozentriska” deitu duguna gailendu da. Joera orokor horren barruan, Azpibatzerde hau erdigune orekatu bati eusten ahalegindu da alde bateko, eta besteko mutur-joerei ihes eginez.

Azken mendetan elkarrengandik urrunduz joan diren Iparraldeko eta Hegoaldeko bi tradizioak hurbiltzeko bideak bilatu-nahia beti gogoan izan du Azpibatzerdeak, oraindik zenbait izenetan forma bakar bat proposatzeari zail baderitzo ere: *Piarres*,/ *Pedro* = *Petri*, (*Piotr*).

Tradizio hori gureganaino era jakin batean iritsi zaigun heinean ahalik eta gehien errespetatuko da, aldakuntza traumatikotan sartu gabe, eta exonimo ez hain ezagun eta historikoekin transliterazio eta/edo transkripzio-tauletara jotzea hobesten da latina eta grekoaren kasuan, eta gugandik urrunago dauden edo exotikoago zaizkigun hizkuntzen kasuan nagusienik iristen zaizkigun eta nazioarte-mailan hedatuena den formak onartzea proposatzen da oraingo.

Joera endozentriska eta exozentriska muturrekoetatik ihes eginez, baina tradizio greko-latinoan erroturik gaudela ahaztu gabe, gero eta presenteago dauzkagun Europako hizkuntza nagusien: ingelesa, frantsesa eta alemanaren eraginpean, populismo irensetik eta kultismo konplexutik distantzia berera dagoen erdibide orekatua lortu da hitzen forma eta grafian: *Egypto* / *Ejito* = *Egipto*, *Jazinto* / *Hyakinthos* = *Hiazinto*. Guztia-ekin ere, erabilera mugatuagoko hitzetan: *Hydra*, *Cupidus*, *Psykhis*, *Zyklope*, *Terpsikhora*, *Ulysses*, *Bacchus*... bezalako forma eta grafiak proposatu dira, nahiz eta bi izen-sailen arteko muga aldakor eta aski lausoa izan.

Batzordea jabeturik dago bide bat urratzea besterik ez duela egin, horregatik zenbait kasutan forma bakarrik ezin izan da proposatu. Historiak berak irakasten digunez, hizkuntza bera eta bereziki exonimoak mugimenduan daude eta ez du zentzurik ezer betirako finkatu edo aukera berriei ateak itxi nahi izateak.

Duela 25 urte, Mitxelena jaunak bere Arantzazuko Txostenean agertu zuen izpirituz hartatik oso urrun ez garela ibili esatera ausartzen gara. Hona hitzez hitz berak orduan esana:

“Bestetariko hitzak lehen hartu ditugu, eta ez dago beste biderik, aurrera ere. Hitz horien itxuraz, ordea, bi iritzi dabilta gure artean: itxura hori, etorkizkoa alegia, gorde nahi lukete batzuek eginahalean, frantsesaren arabera edo, eta itxura aldatzea, xinpletzea, gogokoago dute besteek, gaztelaniaren arabera.”

“Nik, egia esan, lehen bidea hartuko nuke arras ikasientzat ari bagina, baina ez da hori gertatzen. *Xinpletasunera joko nuke areago, edo bide erdira behintzat, y, kh, th, psikhologia, etc*) eta gisa horretako idazkerak baztertuaz.”

“Horiek, noski, izen propioetan behintzat gorde behar lirake (orobat, *c, qu* eta antzekoak). Beste hizkuntzetako izenen transkripzioa (letra berak usatzen ez dituzten hizkuntzetakoa) erabaki beharko da egun edo bihar, baina ez dugu hori lanik presakoena. Euskal izenak berak nola-koak diren erabaki eta irakatsi behar genduke aurrenik” (48).

Labur beharrez aipua etenik gogora ekar bedi frantses eta gaztelania mintzatuaren eraginpean sortu diren ortografi larkeriak gaitzetsiz (*Mozku, zozialista, jeolojia...*) “*v*” eta “*kt*” kontsonante-multzoak onartzen dituen vektore, (*ez betore*) bezalako hitz batean gauzatzen duela Mitxelena lehenago aipaturiko erdibidea, eta azpibatzerdeak ere antzeko bidea hartu du bere erabaki gehienetan.

c) Zenbait kasutan azpibatzerdea ezin izan da erabateko adostasunera iritsi bere baitako irizpideetan aldeak daudelako eta bi hautakizun proposatu dira.

Azpibatzerdea jabeturik dago exonimoen forma eta grafia finkatu eta arautze-lanak leku- eta pertsona-izen berezien esparrua gainditu egiten dituela eta berorietatik eratortzen diren hitzek ere (gentilizio, substantibo abstraktu, adjektibo, adberbio eta abarrek) arazo bat baino gehiago sortzen dutela; beraz, datozen jardunetan horiek guztiak ez ezik, izen arrotzak ahoskatzerakoan izaten diren zalantzak argitzen eta oraingoan aztertu ez diren beste izen berezi batzuen kasuak ere argitzen saiatu beharko du.

Azkenik, guztiaren bukaeran eta exonimoen historiak erakusten duen aldakortasunaren aurrean, ez da alferrik etorriko esatea, hizkuntzaren beste alor batzuetan baino higidortasun handiagoa ageri den honetan, ezinbestekoa dela zenbait proposamenen behin-behinekotasuna go-

(48) *Loc. cit.*, 110-111 orr.

gora ekartzea; izan ere, tradizio aski finkatu eta bateratuaren eta exonimo transliteratuen artean, alde batetik, eta tradizio bikoitzak banaturiko mugetan, bestetik, halako eremu lauso bat gelditzen baitzaigu, Eskilok liokeenez, “bere joanean dena irakasten duen denborak” (49) erabaki dezan.

AZKEN ONDORIO GISA

Aldian aldiko modak eta suharraldiak irentsiz aurrera egiten duen hizkuntzaren berezko ibiliaren zantzuak, larriki bederen hauteman, interpretatu eta ulertzen asmatu duen heinean Exonomastikako azpibatzorde honek bere xumean, iraganeko irakatsiak eta presenteko bizitza, nazioartekotasun kultura eta euskara hedatu beharraren eskakizunak, Iparrara eta Hegoa, Europarantz doan bateratze-prozesuan txertatuz, hizkuntzak ez ezik, gure Euskal Herri honek bere osotasunean etorkizunari itxaropen eta ziurtasun handiagoz begiratzeko oinarriak nolabait jarri dituen kontzientzia ere izan du. Euskaldun guztioi eta bakoitzari dagokigu, orain arte bezala, egin den apostua eguneroko bizitzan egia bihurtu eta irabaztea.

(49) “All êkdidáskei pánth’ ó gêráskôn khrónos.” Eskilo, *Prometeo kateatua*, 215, 981.